

MAGNUS LIBER FLUMINENSIS

Zubčić, Sanja

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2017, 29, 121 - 125**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:973040>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

MAGNUS LIBER FLUMINENSIS

Blanka Ceković, Ivana Eterović, Tanja Kuštović, Mateo Žagar
MISAL HRUACKI ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE:
Latinička transliteracija glagoljskog izvornika s usporedbom jezičnih
oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća

*Zagreb – Rijeka: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu –
– Sveučilišna knjižnica u Rijeci, 2016.*

u konvolutu s faksimilnim izdanjem
MISALA HRUACKOGA ŠIMUNA KOŽIČIĆA BENJE (Rijeka, 1531)

*Zagreb – Rijeka: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu –
– Sveučilišna knjižnica u Rijeci, 2015.,
ur. Mateo Žagar*

Ovdje prikazan konvolut sastoji se od dviju knjiga: faksimilnoga izdanja *Misala hruackoga Šimuna Kožičića Benje* iz 1531. i njegove latiničke transliteracije s usporedbom jezičnih oblika prema drugim glagoljskim tiskanim misalima XV. i XVI. stoljeća, odnosno, njegova kritičkoga izdanja.

Faksimilno je izdanje napravljeno prema primjerku koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom RIIA-8°-8, a u tekst je intervenirano tek dodatkom paginacije folija arapskim brojkama u donjem uglu recto stranice. Cilj je ovakve naknadne paginacije lakša usporedba s transliteriranim i kritičkim izdanjem koji čini drugi dio konvoluta. Urednik je ovoga izdanja Mateo Žagar, a tehnički urednik Sandi Antonac. Dostojno izvornika, knjiga ima lijep tvrdi uvez i otišnuta je na kvalitetnu papiru.

U ovom ćemo se prikazu više zadržati na kritičkom izdanju Kožičićeva *Misala* zbog njegove unikatnosti. Naime, tradici-

ja kritičke obrade tekstova datira iz ranih dana slavenske filologije koja je uvelike bila orijentirana na filološku analizu najstarijih tekstova pisanih starocrkvenoslavenskim jezikom. Poznata su tako kritička izdanja evanđelistara, primjerice Jagićeva izdanja Zografskoga i Marijanskoga evanđelja. Upravo su takva izdanja omogućila uvid u normu starocrkvenoslavenskoga jezika, njegov razvoj i upliv elemenata narodnoga jezika. U hrvatskoj filologiji nažalost takovih izdanja imamo vrlo malo, a posebno se izdvaja kritičko izdanje Hrvojeva misala, objavljeno 1973. godine u kojem se taj misal uspoređuje s tekstovima Vatikanskoga Illirico 4, Novakova i Ročkoga misala. To su vrijedno izdanje priredile Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, pod redakcijom Vjekoslava Štefanića. Osim prethodno navedenih i brojnih drugih rukopisnih misala, hrvatska je kultura bogata i otišnutim misalima i to iz najranijega razdoblja tiskarstva. Od šest glagoljskih inku-

nabula, čak su dva misala i to *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. i *Senjski misal* iz 1494. godine. Slijedi im *Misal Pavla Modrušanina*, otisnut u Rimu 1528. godine. Samo tri godine nakon toga, u riječkoj je glagoljskoj tiskari modruškoga biskupa Šimuna Kožičića Benje otisnut *Misal hruacki*, krunsko i najopsežnije djelo riječke tiskare.

Lik biskupa i humanista Šimuna Kožičića Benje izuzetno je važan u hrvatskoj kulturi. On je svoje djelo *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* posvetio poznatom humanistu Tomi Nigeru i u posveti se vrlo kritički osvrnuo na jezik svojih predšasnika te postavio temelje svoje književnojezične i tekstološke koncepcije. On naimu u posveti dijagnosticira stanje riječima: *iže dobrih knjig ne imutъ: vanъ bo misali i vsagdanniъ molitvicъ niednihъ knjigъ ne imaûtъ*. Potom ih procjenjuje ostrim riječima: *I te eže imutъ tako su nakazane lažnimi pisci: i zalimi tmači: da smo se sramovali mnozi n(a)šim ezikomb*, da bi konačno odlučio poduzeti akciju: *vložilъ da samъ ruku va oganъ: eže estъ: da napravlamъ knjige priête ũže odъ mnozihъ vekъ - i ufaû: da se ote vanъ vriči priêtaê zdavna: i prêstarivša: a moê da primut se: i čtala se budutъ*. Tradicionalna je filologija pomalo doslovno tumačila Kožičićevu kritiku starijih izdanja tumačeći kako je Kožičića smetala pretjerana *starocrkvenoslavenizacija* i da je njegov primaran cilj bio kroatizirati jezik. Svakako je takovu tumačenju išao u prilog atribut *hruacki* u naslovu misala. U ovaj su velik istraživački i izdavački posao autori Mateo Žagar, Tanja Kuštović, Ivana Eterović i Blanka Ceković krenuli s tom hipotezom, a kako bi utvrdili taj pretpostavljeni viši stupanj kroatizacije biblijskih tekstova, valjalo je jezik Kožičićeva Misala usporediti s jezikom

prethodnih triju tiskanih misala: *Prvotiskom misala* iz 1483, *Senjskim misalom* iz 1494. i *Misalom Pavla Modrušanina* iz 1528. godine. *Prvotiskak misala* i *Senjski misal* dostupni su u faksimilnom izdanju no nisu transliterirani, jednako kao ni *Misal Pavla Modrušanina* ni *Kožičićev Misal*. Stoga je prvi korak u radu bio transliterirati prema pravilima struke golemi Kožičićev Misal, s 265 stranica, najvećma dvostupačnoga teksta, a potom i preostala tri kako bi se mogle analizirati riječi i oblici te usporediti jezične značajke iz biblijskih tekstova svih četiriju misala. Autori su misalima pristupili po načelu potpunosti, a ne egzemplarnosti što znači da su uspoređivali sveukupne biblijske tekstove misala, svaku pojedinačnu riječ, a ne odabrane dijelove. Dijelovi misala u kojima su utvrđena odstupanja komentirani su u bilješkama, tako što su bilježeni divergentni ostvaraji u komparabilnim misalima. Dodatna je vrijednost takove obradbe u tome što otkriva one dijelove misala koji su unikatni i kojih nema u ostalim misalima. U Kožičićevu *Misalu* to su primerice mise na dan Sv. Kalista – pape i mučenika, Sv. Luke evandelisti, sv. Šimuna i Jude, Sv. Martina biskupa, Sv. Cecilije, Krizogona mučenika, Sv. Katarine, ali i neke specifične mise poput one za prijatelja u uzama, za stanovništvo mjesta, protiv progonitelja i zločinaca, protiv pogana, za kralja i sl. U kritičkoj se obradi popisuju razlike na svim jezičnim razinama: fonološkoj; morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj.¹ Među mnogobrojnim primjerima odstupanja na fonološkoj razi-

¹ U nastavku prikaza rabiće se sljedeće kratice:
Ko: Kožičićev *Misal hruacki* iz 1531. godine,
Pt: *Prvotiskak misala* iz 1483. godine,
Sm: *Senjski misal* iz 1494. godine,
Mo: *Misal Pavla Modrušanina* iz 1528. godine.

ni izdvajamo ove reprezentativne: Kožičić piše *ufanbe* dok je u Mo, Pt imenica *upvanie* što svjedoči o statusu glasa *f*; u Kožičićevu je *Misalu* povećan broj primjera s *e* na mjestu *jata*: Ko *leto*, dok je u Pt, Mo, Sm *lêto*; a rabi i oblik imenice Ko *betleomê* dok je u drugim trima misalima arhaičniji odraz s vitacizmom, prema grčkom izvorniku *vitlêomê* i dr. Razlike su zabilježene i na morfološkoj razini, primjerice: A jd. imenice *sin* u Ko glasi *sina*, a u ostalim trima misalima na istom je mjestu oblik *sinb* prema starocrkvenoslavenskoj normi; imenica stare *n*-deklinacije u Ko u G jd. glasi *korena*, što znači da je preuzet nastavak glavne deklinacije, dok je u ostalim trima potvrđen nastavak *n*-deklinacije *-e* i glasi *korene*; V jd. imenice *zemla* u Ko ima nastavak *-o* i preuzet je iz nepalatalne deklinacije (*zemlo*), a u ostalim trima glasi *zemle* s odgovarajućim morfemom palatalne deklinacije. Ima i potvrda u kojima je u Ko starije stanje, tako imenica *žrtva* u L mn. u Ko glasi *žrtvahb*, u ostalim trima misalima *žrtvami*. Autori bilježe i leksičke razlike pa su zabilježeni sljedeći sinonimi: Ko *govoriši* prema Pt, Sm, Mo *glagoleši*; Ko *čekanîê* prema Pt, Sm, Mo *čaêniê*; Ko *kralestvo* prema Pt, Sm, Mo *c(êsa)rstvo* i dr. Vrlo su zanimljive i sintaktičke alternacije, primjerice: u Ko stoji sintagma *domu g(ospodî)na* s imenskim atributom u G dok je u Mo Sm, Pt na istom mjestu sintagma *domb g(ospodb)nb* s pridjevom u značenju 'gospodnji'; u Ko dolazi zavisna rečenica *iže zovet se* koja zamjenjuje particip *naricaem* potvrđen u ostalim trima misalima i dr. Svakomu filologu ovako prezentiran materijal nudi neiscrpno vrelo za analize, što jezika svakoga misala zasebno, što za komparativne analize na svim jezičnim razinama. Ono je nepresušna riznica podataka pa je razumljivo da su auto-

ri tijekom rada uočavali pojedine segmente Kožičićeva jezika i o tome pisali izolirane studije. Studije su objedinjene i 2015. godine, u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade, objavljene u zasebnoj knjizi naslova *Jezik Misala hruackoga – Studije o jeziku Misala Šimuna Kožičića Benje* (1531), pod uredništvom Matea Žagara. Svih dvanaest studija u toj knjizi, kao i kritička obrada *Misala* vrlo brzo su pokazali kako teza da Kožičić u svojoj koncepciji ide prema kroatizaciji teksta ne stoji. Neke su i od ovdje nabrojanih značajki nedvojbeno upućivale na to da je Kožičić kadšto birao i značajke koje su jezično bliže starocrkvenoslavenskom jeziku no što je to u drugim trima misalima. To je autore ovoga kritičkoga izdanja navelo na potrebu relativizacije pojmova *staro* i *novo* te na traženje drugih rješenja. Usporedbom tekstoloških obrazaca autori su zaključili da Kožičićeve kritike nisu išle na jezik starijih izdanja, već na kakvoću prijevoda s latinskoga. Naime, prevoditelji prethodnih izdanja nisu se držali latinskoga predloška pri prevođenju biblijskih tekstova. Dakle, *lažni pisci* i *zali tmači*, kako ih Kožičić naziva, nisu bili jezični redaktori u najširem smislu te riječi, nego upravo prevoditelji djela s dijačkoga, tj. latinskoga. Kožičićeva nastojanja u kreiranju vlastitoga misala tendirana su k što većem stupnju bliskosti s latinskim predloškom, što je razvidno ne samo iz tekstoloških obrazaca već i po nekim sintaktičkim značajkama, redu riječi i tvorbi oblika. Zoran dokaz te orijentiranosti prema Vulgati predstavlja grafika Sv. Jeronima na naslovnici *Misala*.

Usporedna je analiza Kožičićeva *Misala* ukazala i na to da je pazio na razumljivost tekstova izbacujući kadšto manje razumljive starocrkvenoslavenske za koje postoji hrvatska istoznačnica ili blisko-

značnica. Istom, u tekstu je ostavljao neke u liturgiji uvriježene starocrkvenoslavenske, što samo govori o tome kako je Kožičić pažljivo izgradio koncepciju jezika *Misala* i sustavno je se u tekstu pridržavao. Čuvanje starocrkvenoslavenskih obrazaca bilo koje vrste Kožičiću je predstavljalo čuvanje visoke funkcije jezika (za razliku od niske – razgovorne) koju ima i latinski jezik. Ta koncepcija nije bila primarno orijentirana na razumljivost puku već na formiranje izgrađene norme s jasnim tradicijskim osloncem u ćirilometodskoj tradiciji. Tu je ideju izgrađenoga jezika visoke stilizacija preuzeo iz latinskoga koji je dobro poznao.

Od šest knjiga Kožičićeve tiskare u faksimilnom nam izdanju je dostupno njih pet, a među njima i dvije knjige neliturgijske tematike: *Knjižica od žitja rimskih arhijerejev i cesarov* i *Od bitja redovničkoga knjižice*. Zahvaljujući maru akademkinje Nazor, obje su transkribirane pa su bile znatno dostupnije za analizu i o njihovu jeziku postoji više vrijednih jezičnih studija. Rad na kritičkom izdanju *Misala* nužno je otvorio pitanje odnosa jezika Kožičićevih neliturgijskih i liturgijskih izdanja. Ono je pak potaknuto činjenicom da je u hrvatskoglagoljskim tekstovima poznato jezičnostilsko raslojavanje pa će liturgijski tekstovi kao tekstovi najvišega stilskoga registra biti pisani hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom, a pravni tekstovi narodnim jezikom. Neliturgijski pak tekstovi pisani su jezikom kojemu je u osnovici hrvatsko crkvenoslavenski, ali u kojima je broj narodnih elemenata velik. U latinskom jeziku takva raslojavanje nije bilo pa je moguće da je Kožičić, u nastojanju ugledanja na latinsku praksu, dokinuo glagoljašku praksu jezičnostil-

skoga razlikovanja te da ne razlikuje jezik neliturgijskih od jezika liturgijskih djela. Radeći na kritičkoj obradi teksta *Misala* i uspoređujući njegov jezik s jezikom neliturgijskih djela, autori su uvidjeli tu tezu koju valja dopuniti dodatnim istraživanjima.

Na koncu je knjige s kritičkom obradom *Misala* iscrpna i obavijesna napomena priredivača iz pera Ivane Eterović u kojoj detaljno objašnjava postupke transliteracije i obrade te *Popis biblijskih čitanja* koji znatno olakšava snalaženje u ovoj knjizi, ali i komparativne studije pojedinih biblijskih čitanja s istima u drugim misalima.

Višestruka je važnost ovoga kritičkoga izdanja Kožičićeva *Misala hruackoga* za hrvatsku filologiju. Prvenstveno zato što je usporedbom s jezikom triju prethodno objavljenih misala pokazano da književnojezična koncepcija Š. Kožičića nije bila usmjerena na pomlađivanje jezika, tj. na njegovu kroatizaciju, već da je bila primarno orijentirana na usklađivanje prijevoda prema latinskom izvorniku. Bio je dakle primaran sadržaj, a ne izraz. To međutim ne znači da Kožičiću izraz, tj. jezik nije bio bitan. Dapače, on je vrlo svjesno oblikovao jezik čija promišljenost odašilje nedvojbene poruke o tome kako u oblikovanju misala valja slijediti latinski izvor a kako jezik mora biti istovremeno što razumljiviji, ali visoke knjiške stilizacije. Taj visok stilski registar Kožičić postiže elementima starocrkvenoslavenskoga jezika, čime istovremeno, kao i odabirom glagoljice kao pisma, pokazuje jasno da je sljednik i poštivatelj višestoljetne hrvatskoglagoljske tradicije. Takova zaključka bez ovakova ostvarenja ne bi bilo. Izniman je doprinos ovoga izdanja razvoju metodo-

logije istraživanja jer jasno upućuje na to kako u istraživanju hrvatskoga glagoljaštva nije relevantno kronološko načelo koje funkcionira u povijesnoj gramatici, odnosno kako ono što je kronološki starije ne znači nužno da je i jezično starije. To potvrđuje Kožičićev misal, ali još snažnije možda misal Dragutina Parčića iz 1893. godine otisnut na glagoljici i jeziku blisku starocrkvenoslavenskome. Nemjerljiva je važnost u činjenici da ovako pripremljeno izdanje omogućuje kontinuitet postojećih istraživanja te zapodijevanje novih istraživanja Kožičićevih djela i svih kasnijih novovjekovnih liturgijskih izdanja pri čemu su ponuđeni podatci točni, pedantni i precizni.

Važnost je ovoga izdanja iznimna za grad Rijeku. Zahvaljujući radu prethodnih istraživača, među kojima su se Rijekom posebno bavili V. Štefanić i D. Deković, a riječkim tiskarstvom A. Nazor, poznato je da je Rijeka u srednjem vijeku predstavljala snažno glagoljaško središte. Međutim, od očuvanih je rukopisnih tekstova ostalo vrlo malo, ponešto fragmenata i tek dva glagoljska datacijska natpisa, s time da je jedan, onaj u Starom gradu, dvopismen. Usprkos tome, činjenica je da Kožičić ne bi naišao na podršku u osnivanju tiskare negdje na prostoru današnjega Staroga grada, kako sam kaže, *v' hižah jeho prebivanja* (u kući u kojoj je živio), da Rije-

ka nije bila razvijen glagoljaški centar. Činjenica o postojanju tiskare, u kojoj je usto otisnut misal kao temeljna liturgijska knjiga, svjedoči o okolnostima sklonim glagoljskoj knjizi te o intelektualnom kapitalu koji je imala onodobna Rijeka čvrsto ukorijenjenu na tradiciji glagoljske knjige. Postojanjem glagoljske tiskare Rijeka je uvrštena u sam vrh nemnogobrojnih europskih gradova koji su početkom 16. stoljeća imali vlastitu tiskaru.

Misal hruacki Šimuna Kožičića Benje nedvojbeno je *magnus liber Fluminensis*. Njime je okrunjeno višestoljetno djelovanje glagoljaša u Rijeci i široj okolici te je potvrđen status Rijeke kao bitnoga glagoljaškoga centra, a biskup Kožičić oživio je vlastitu književnojezičnu koncepciju te popunio stoljeće praznine u misalskoj djelatnosti. Ovakvim prestižnim izdanjem popunjena je niska pretisaka djela Kožičićeve tiskare, a nakon gotovo pola stoljeća hrvatska je filologija obogaćena tek drugim po redu kritičkim izdanjem nekoga od hrvatskoglagoljskih tekstova. S obzirom na uloženi trud i marke postignute rezultate, primarno autorškoga tima, ali i izdavača koji su prepoznali važnost ovoga zahtjevnoga i financijski skupoga projekta za nacionalnu kulturu, ovo izdanje svojom važnošću stoji uz bok važnosti izvornika, a oba *na božbu hvalu i hrvackago ezika prosvećenje*.

Sanja Zubčić